

COMUNITATEA ROMÂNEASCĂ DIN VOIVODINA

CS, dr. Viviana MILIVOIEVICI
Academia Română, Filiala Timișoara
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

Rezumat

După cea de-a doua Conflagrație care a marcat destinul omenirii, populația românească de la Sud de Dunăre și-a căutat mereu identitatea națională prin nenumărate mijloace, mai ales cele spirituale și culturale, această identitate devenind o prioritate de prim rang. Reprezintă, astfel, un efort permanent de păstrare a limbii materne, a tradițiilor și obiceiurilor, a credințelor și valorilor pe care le afirmă identitatea în această zonă de conglomerate etnice. Această populație care persistă, „care stăruie”, sunt românii din Voivodina.

Începând cu perioada postbelică și până astăzi, cultura și spiritualitatea românilor de aici se fac remarcate în sânul diverselor asociații ale acestora. Scopul acestor asociații era să evidențieze și să cultive tradiția istorică și culturală a românilor ce trăiesc pe aceste meleaguri, să le apere identitatea națională și valorile autentice, limba, obiceiurile și folclorul.

Această comunitate românilor din Voivodina se manifestă plenar pe toate palierele vieții spirituale și culturale și se afirmă și datorită muncii depuse cu abnegație.

Cuvinte cheie: comunitate, istorie, cultură, societate, religie

1. Introducere

După cea de-a doua Conflagrație care a marcat destinul omenirii, populația românească de la Sud de Dunăre și-a căutat mereu identitatea națională prin nenumărate mijloace, mai ales cele spirituale și culturale, această identitate devenind o prioritate de prim rang. Reprezintă, astfel, un efort permanent de păstrare a limbii materne, a tradițiilor și obiceiurilor, a credințelor și valorilor pe care le afirmă identitatea în această zonă de conglomerate etnice. Această populație care persistă, „care stăruie”, sunt românii din Voivodina.

Subiectul acesta al „persistenței românilor” în arealul Banatului istoric se regăsește într-o multitudine de lucrări, în ultima jumătate de secol, „sunt scrieri care tratează diversitatea și imaginea românilor din Banatul

sârbesc, respectiv totalitatea vieții minoritarului român și promovarea acestuia”¹⁰ (ROȘU, 2015, 4). Cercetările care vizează această temă sunt extrem de diversificate, de la cele cu caracter cultural, literar, istoric și lingvistic, până la cele care țin de spiritualitate, folclor și etnografie. Dintre aceste lucrări de referință, menționăm câteva de o mare însemnătate pentru cunoașterea și redescoperirea acestei comunități: Costa Roșu, *Românii din Voivodina, Republica Serbia. Povestea unei populații care persistă. Album monografic*, Zrenianin-Alba Iulia, 2015; Costa Roșu, *Patrimoniul cultural al românilor din Voivodina. Mărturii*, Alba Iulia, Editura Altip, 2012; Costa Roșu, *Scrieri despre noi, românii de pretutindeni, I-II*, Timișoara, 2013-2015; Rodica Almăjan, *Învățămintul românesc din Voivodina*, Zrenianin, 2010; Gligor Popi, *Românii din Banatul sârbesc, I-II*, Panciova-București, 1993-1996; Pavel Gătăianțu, *Comunitatea românilor din Iugoslavia (1990-1995)*, Editura Libertatea, 1996; Vasile Munteanu, *Contribuții la istoria Banatului*, Timișoara, 1990; Radu Flora, *Oameni de seamă... Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina*, Zrenianin, 1973 și multe alte volume.

2. Scurt istoric

Comunitatea românească de pe aceste meleaguri încărcate de istorie se remarcă printr-o energie inepuizabilă, vehimea ei aici fiind confirmată de numeroase izvoare. Cea mai veche atestare documentară a prezenței românilor în Banatul sârbesc (de sud și central) datează încă din secolele XIV-XV, „perioade în care românii au trăit în comun cu alte popoare, aducându-și contribuția la dezvoltarea unei pretenii tradiționale și relații de bună vecinătate. În mod special – notează academicianul Costa Roșu –, cu poporul sârb. O prietenie rar întâlnită în istorie, ce datează încă din Evul Mediu timpuriu. O prietenie dezvoltată constant în plan politic, bisericesc și cultural”¹¹ (ROȘU, 2012, 11). Se poate spune că românii din Voivodina au fost mereu preocupați de conservarea, valorificarea și promovarea identității spirituale și culturale. Acest demers se întrevede în colectarea și înregistrarea tuturor bunurilor materiale și culturale, precum obiecte tradiționale, opere de artă, documente de arhivă, cărți și publicații. Primele încercări de înregistrare a bunurilor într-un patrimoniu datează încă din anul 1927, când apăruse

¹⁰ Nicu Ciobanu, *Prefață – Universul minoritarului drept model și experiență existențială*, în volumul Costa Roșu, *Românii din Voivodina, Republica Serbia. Povestea unei populații care persistă. Album monografic*, fotografii de Todor Ursu și Diana Ocolişan, desene de Viorel Flora, prefață de Nicu Ciobanu, Zrenianin, Editura Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina, Alba Iulia, Editura Altip, 2015, Biblioteca ALCAP: albume, cataloage, programe, p. 4.

¹¹ Costa Roșu, *Prezențe culturale românești*, argument în volumul *Patrimoniul cultural al românilor din Voivodina. Mărturii*, Alba Iulia, Editura Altip, 2012, p. 11.

ideea înființării unor muzee sătești, acestea fiind considerate adevărate lăcașe „de teaurizare a mărturiilor activității și creației omului”¹² (NICOLESCU, 1979, 8), constitutind „un depozit sacru în care se înmagazinează avuția materială a unui popor, evoluția lui materială și spirituală”¹³ (ROȘU, 2012, 17). Apoi, prin anii 1987-88, această idee se înregistrare a bunurilor a fost reluată de Societatea de Limba Română din Voivodina, cu sprijinul unor oameni din sânul comunităților românești de pe acele plaiuri, constituindu-se astfel diverse colecții de fotografii vechi cu port popular, datini și obiceiuri tradiționale (la Torac), un muzeu sătesc (la Marcovăț), obiecte casnice rudimentare (la Doloave). Conservarea acestor obiecte atestă interesul ridicat al comunității pentru originile și tradițiile acesteia, păstrate cu sfințenie până în zilele noastre. Astăzi, ideea fondării unui Muzeu Etnografic al Românilor aparține Societății (Fundației) Române de Etnografie și Folclor din Voivodina. Din păcate, planul nu a fost realizat decât parțial, „nu s-a realizat Muzeul Etnografic al Românilor, cum era planificat la început, și nici Muzeul Spiritualității Românești din Voivodina, ce urma să aibă trei departamente: Istorie, Spiritualitate și Etnografie, ci doar Departamentul Etnografic, respectiv Complexul Muzeal «Casa bănățeană», un mic și modest muzeu al satului bănățean”¹⁴ (ROȘU, 2012, 23).

3. Demografie

Conform cercetărilor întreprinse de publicistul, bibliograful și folcloristul Costa Roșu – cum se autodefinește –, în prezent, în Banatul sârbesc, „românii trăiesc¹⁵ în zece comune, respectiv municipii din Banat. Anume, la Covăcița și în satul Uzdin, 1543 români; Alibunar și în satele Seleuș, Petrovasâla, Locve și Nicolinț, 4870 români; Biserica Albă și în satul Grebenaț, 841 români; Vârșeț și în satele Vlaicovăț, Râtișor, Sreditștea Mică, Marcovăț, Jamul Mic, Mesici, Iablanca, Sălcița, Coștei, Straja și Oreșaț, 5420 români; Plandiște și în satele Mărghitași Barițe, 784 români; Panciova și în satele Satu-Nou, Glogoni, Iabuca, Doloave și Omolița, 3173 români; Cuvin și în satele Maramorac și Deliblata, 1170 români; Žitiște și în satul Torac, 1412 români; Zrenianin și în satele Ecica și Iancaid, 2161 români; Sečanj și în satul Sutiesca, 566 români și Palilula și în satul Ovcea, 1282 români. În Voivodina, români mai trăiesc și la Novi Sad – 891; Apatin – 1148; Odžaci – 100; Sombor – 89; Petrovaradin – 59; Bač – 304; Kanjiža –

¹² Corina Nicolescu, *Muzeologie generală*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1979, p. 8.

¹³ *Muzeu sătesc*, „Nădejdea”, Vârșeț, nr. 15, 31 iulie 1927, p. 6; apud. Costa Roșu, *Patrimoniul cultural al românilor din Voivodina. Mărturii*, ediția menționată, p. 17.

¹⁴ Costa Roșu, *Prezențe culturale românești*, în volumul menționat, p. 23.

¹⁵ Conform recensământului efectuat în anul 2011.

268; Kikinda – 95; Subotica – 67; Opovo – 198; Novi Bečeji – 59; Nova Crnja – 16; Sremska Mitrovica – 48; Barajevo – 10; Lazarevac – 29 și Temerin – 12”¹⁶ (ROȘU, 2015, 7). Populația românească de la Sud de Dunăre trăiește „fie în localități omogene, fie împreună cu apartenenți ai altor popoare și naționalități. Localitățile în care trăiesc în mare parte români sunt situate de-a lungul drumului internațional care leagă Belgradul, prin Panciova, până la Vârșeț și care continuă spre Timișoara”¹⁷ (POPI, 1996, 16).

În decursul vremii se observă o continuă scădere a numărului românilor care trăiesc în acest areal geografic, însă cei care încă se mai află aici se remarcă prin lucruri memorabile. Astfel, unul dintre oamenii de seamă ai Banatului sârbesc, care promovează neconștient cultura, tradițiile și obiceiurile românilor de la Sud de Dunăre, este academicianul Costa Roșu, cel care „trudește, de patru decenii și mai bine, pe ogorul culturii românilor din Voivodina, ogor ale cărui roade de până acum le-a depozitat, prevăzător, în hambarele scrierilor sale lexicografice și bibliografice. Este unul dintre aspectele cele mai demne de laudă ale acestui neobosit cercetător acela de a fi livrat posterității imaginile vii ale personalităților de sânge cu el, împreună cu motivele pentru care o face. Cele cinci dicționare și lexicoane, elaborate cu un efort pe care numai cine a lucrat în această direcție îl poate bănuși, sunt, toate, opere de unic autor și constituie instrumente de lucru indispensabile oricui își propune să se ocupe de cultura românilor sud-bănățeni”¹⁸ (PIRAMIDA, 2012-2013, 27).

4. Cultură și societate

În plan cultural, abia după Primul Război Mondial situația se îmbunătățește, organizându-se câteva spectacole „pregătite de societățile culturale, de regulă sub conducerea cadrelor didactice sau a țăranilor talentați în domeniul muzicii, artei dramatice, folclorului. Adeseori societățile culturale au fost împiedicate în activitatea lor cultural-artistică prin interzicerea serbărilor culturale de către autorități”¹⁹ (POPI, 1993, 202). Activitate culturală bogată s-a desfășurat în perioada 1930-1940, atunci

¹⁶ Costa Roșu, *Cuvânt înainte*, în volumul *Românii din Voivodina, Republica Serbia. Povestea unei populații care persistă. Album monografic*, ediția menționată, p. 7.

¹⁷ Gligor Popi, *Românii din Banatul iugoslav între cele două războaie (1918-1941)*, Timișoara, Editura de Vest, 1996, p. 16.

¹⁸ Crișu Dascălu, *Un contemporan veșnic neliniștit*, în „Piramida. Revistă de cultură, investigație și atitudine”, anul II/III, nr. 6, toamnă/iarnă 2012-2013, număr omagial Costa Roșu, p. 27.

¹⁹ Gligor Popi, *Românii din Banatul sârbesc în secolele XVIII-XX. Pagini de istorie și cultură*, Panciova, Editura Libertatea, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993, p. 202.

apărând diverse publicații, asociații și organizații ce puneau în valoare specificul comunității.

Începând cu perioada postbelică și până astăzi, cultura și spiritualitatea românilor de aici se fac remarcate în sânul diverselor asociații ale acestora. Scopul acestor asociații era să evidențieze și să cultive tradiția istorică și culturală a românilor ce trăiesc pe aceste meleaguri, să le apere identitatea națională și valorile autentice, limba, obiceiurile și folclorul.

O asociație importantă este Societatea de Limba Română din Voivodina (S.L.R.), înființată în martie 1962, constituind un eveniment de mare însemnătate pentru naționalitatea română din aceste locuri. Primul președinte al Societății a fost profesorul Radu Flora care, împreună cu alți oameni de cultură, propunea înființarea de filiale ale S.L.R., astfel, că până în anul 1963, ele existau în următoarele localități: Zrenianin, Novi Sad, Vârșeț, Uzdin, Ecica, Torac, Satu Nou, Coștei, Alibunar, Doloave, Sân-Ianăș, Straja, Grebenaț, Nicolinț, Sân-Mihai și Petrovasâla²⁰ (POPI, 1993, 230).

Dintre activitățile S.L.R., de menționat este faptul că a organizat șase ediții ale Simpozionului Internațional dedicat relațiilor sârbo (iugoslavo) – române, în perioada 1970-1982, în diverse localități, precum: Vârșeț (22-23 mai 1970), Panciova (28-30 septembrie 1972), Zrenianin (9-13 octombrie 1974), București (21-25 octombrie 1976), Belgrad (25-29 august 1980) și, din nou, București (21-25 octombrie 1982). Comunicările susținute au fost incluse în volume, *Actele simpoziunilor*, apărute la Editura Libertatea din Panciova. În cadrul Simpozionului s-au tratat mai multe teme, amintind aici reciprocitățile iugoslavo-române în domeniul literaturii populare, interferențele lingvistico-dialectale și paralelismele filologice iugoslavo-române, raporturile culturale, literare și lingvistice româno-iugoslave, relații și reciprocități literar-culturale.

Pe lângă aceste simpozioane, mai erau organizate sesiuni științifice, prima dintre acestea având loc la Alibunar, în zilele 27-28 aprilie 1968. În perioada 1968-1979 au fost organizate șase sesiuni, la Vârșeț și Uzdin. Societatea de Limba Română, pe parcursul existenței sale, a adus numeroase beneficii comunității etnice a românilor sud-dunăreni. A stimulat și intensificat activitatea în toate domeniile culturale, de la literatură la publicistică, de la traduceri la activitate editorială, publicând volume semnate de români voievodineni. A colaborat cu institutele din Zrenianin, Novi Sad și Panciova, organizând întruniri și conferințe pe teme ce țin de limba și literatura română, implicându-se activ în viața literară, culturală și științifică, dar și în domeniul învățământului, artelor și publicisticii.

²⁰ Ibidem, p. 230.

O altă organizație social-culturală importantă a fost Comunitatea Românilor din Iugoslavia (C.R.I.), constituită la 24 noiembrie 1990, în satul Coștei, fiind „interpretul intereselor tuturor românilor din comunele în care trăiesc”²¹ (POPI, 1998, 193). Prin programul său, Comunitatea își propunea să sprijine și să stimuleze activitatea căminelor culturale, a societăților cultural-artistice, a formațiilor de amatori. De asemenea, își propunea să organizeze festivaluri și manifestări culturale, chiar turnee artistice, contribuind astfel la „îmbogățirea valorilor culturale și dezvoltarea comorilor spirituale populare, a variatelor forme de manifestări care oglindesc specificul culturii noastre”²² (POPI, 1998, 193). Unul dintre deziderate era reprezentat de colaborarea cu instituții culturale din patria-mamă, România, în acest sens stabilindu-se strânse legături și organizându-se numeroase manifestări științifice și culturale. Membrii Comunității erau invitați să participe la diferite reuniuni și simpozioane organizate de instituții din România, aceștia susținând comunicări științifice pe tema minorității pe care o reprezintă.

În anul 1993 s-a fondat un grup de inițiativă „Forum 21”, la inițiativa scriitorilor Nicu Ciobanu, Slavco Almăjan și Trăilă Spăriosu. Scopul acestuia era de a elabora cercetări și studii culturale și științifice cu privire la problemele fundamentale de existență a românilor din Banatul sârbesc. Programul său era centrat pe două principii fundamentale, și anume: sintetizarea valorilor culturale și științifice ale românilor din Voivodina, la sfârșit de veac, și organizarea activităților pregătitoare privind asigurarea continuității și transmiterea valorilor culturale și științifice pe termen lung²³ (POPI, 1998, 253). Au propus proiecte de cercetare, în funcție de domeniile abordate. Astfel au existat patru departamente, fiecare ocupându-se de diverse aspecte: limbă și literatură, istorie, învățământ și cultură. Pe de altă parte, a elaborat un concept al dreptului la identitate, principalele direcții de acțiune fiind identitatea etnică, cea culturală, cea lingvistică și cea religioasă.

Tot în anul 1993 a fost întemeiată Societatea de Prietenie Sârbo-Română, care avea ca principal scop păstrarea și dezvoltarea în continuare a relațiilor de colaborare între cele două etnii. În decursul timpului s-au semnat protocoale de colaborare ce vizau stabilirea problemelor concrete de rezolvat și elaborarea unui plan de perspective în funcție de realitatea existentă, dar și de posibilități.

²¹ Gligor Popi, *Românii din Banatul sârbesc (1941-1996)*, vol. II, Panciova, Editura Libertatea, 1998, p. 193.

²² Idem.

²³ Ibidem, p. 253.

Relațiile de prietenie între cele două popoare datează din cele mai vechi timpuri. Acestea s-au manifestat îndeosebi în plan social, prin căsătorii mixte, și religios, „prietenia dintre masele populare ale sârbilor și ale românilor s-a evidențiat în întregime în cadrul bisericesc”²⁴ (ACTELE SIMPOZIONULUI, 2001, 65), fiind vorba „de o colaborare lungă de aproape 70 de ani și foarte rodnică în secolele XVIII și XIX, care a fost folositoare și pentru sârbi și pentru români”²⁵ (ACTELE SIMPOZIONULUI, 2001, 65).

Așadar, în spațiul geografic al Voivodinei există un număr însemnat de biserici ortodoxe românești, precum: Biserica Ortodoxă Română din Alibunar „Adormirea Născătoarei de Dumnezeu”, Biserica Ortodoxă Română din Barițe/Sân-Ianăș „Sf. Arh. Mihail și Gavril”, Biserica Ortodoxă Română din Biserica Albă „Pogorârea Duhului Sfânt”, Biserica Ortodoxă Română din Chisoroș/Rusko Selo, Clec (Klek), filie a Parohiei Ortodoxe Române din Iancov Most/Iancaid, Biserica Ortodoxă Română din Coștei „Sf. Teodor Tiron”, Biserica Ortodoxă Română din Cuvin „Sf. Proroc Ilie”, Biserica Ortodoxă Română din Deliblata „Pogorârea Sfântului Duh”, Biserica Ortodoxă Română din Dobrița „Adormirea Născătoarei de Dumnezeu”, Biserica Ortodoxă Română din Doloave „Sf. Mare Ierarh Nicolae”, Biserica Ortodoxă Română din Ecica „Pogorârea Duhului Sfânt”, Biserica Ortodoxă Română din Glogoni „Adormirea Născătoarei de Dumnezeu”, Biserica Ortodoxă Română din Grebeaț „Înălțarea Domnului”, Biserica Ortodoxă Română din Iablanca „Pogorârea Duhului Sfânt”, Biserica Ortodoxă Română din Iabuca „Sfântul Marele Mucenic Dimitrie”, Biserica Ortodoxă Română din Iancov Most/Iancaid „Sf. Ioan Botezătorul”, Biserica Ortodoxă Română din Jamul Mic „Sf. Arh. Mihail și Gavril”, Biserica Ortodoxă Română din Locve/Sân-Mihai „Sf. Arh. Mihail și Gavril”, Biserica Ortodoxă Română din Maramorac „Pogorârea Duhului Sfânt”, Biserica Ortodoxă Română din Marcovăț „Sf. M.M. Gheorghe”, Biserica Ortodoxă Română din Mărghita „Nașterea Născătoarei de Dumnezeu”, Capela Ortodoxă Română din Mesici „Constantin și Elena”, Biserica Ortodoxă Română din Nicolinț „Sf. Mare Mucenic Gheorghe”, Biserica Ortodoxă Română din Omolița „Nașterea Născătoarei de Dumnezeu”, Biserica Ortodoxă Română din Oreșăț „Buna Vestire”, Biserica Ortodoxă Română din Ovcea „Sf. Împărați Constantin și Elena”, Biserica Ortodoxă Română din Panciova Sf. M. Mc. Dimitrie”, Biserica Ortodoxă Română din Râtișor „Sf.

²⁴ Momčilo D. Savić, *Rădăcini ale prieteniei tradiționale sârbo-române (O încercare de a elucida fenomenul)*, în *Actele Simpozionului „Banatul iugoslav – trecut istoric și cultural” (Novi Sad, 16 decembrie 2000)*, Novi Sad, Editura Fundației, 2001, p. 65.

²⁵ Idem.

Ierarh Nicoale”, Biserica Ortodoxă Română din Sălcița „Sf. Mare Mucenic Gheorghe”, Biserica Ortodoxă Română din Sutiesca/Sărcia Română „Sf. M.M. Dimitrie”, Biserica Ortodoxă Română din Satu-Nou „Pogorârea Duhului Sfânt”, Biserica Ortodoxă Română din Seleuș „Pogorârea Duhului Sfânt”, Biserica Ortodoxă Română din Srediștea Mică (Pârneaora) „Sf. Arh. Mihail și Gavril”, Biserica Ortodoxă Română din Straja „Nașterea Născătoarei de Dumnezeu”, Biserica – Muzeu „Sf. Arh. Mihail și Gavril” din cadrul Complexului Muzeal „Casa bănățeană”, Torac, Biserica Ortodoxă Română din Toracu-Mare/Torac „Sf. M.M. Gheorghe”, Biserica Ortodoxă Română din Toracu-Mic/Torac „Nașterea Născătoarei de Dumnezeu”, Biserica Ortodoxă Română din Uzdin „Sf. M.M. Gheorghe”, Biserica Ortodoxă Română din Vârșeț „Înălțarea Domnului”, Biserica Ortodoxă Română din Vladimirovaț/Petrovasâla „Pogorârea Duhului Sfânt”, Biserica Ortodoxă Română din Vlaicovăț „Sf. M.M. Gheorghe”, Biserica Ortodoxă Română din Voivodinț „Sf. Mare Mucenic Gheorghe”.

La Torac (Begheiți), în data de 3 martie 1995, a fost întemeiată Societatea (Fundatia) Română de Etnografie și Folclor, președintele acesteia fiind ales Costa Roșu. Principalul obiectiv al Societății este reprezentat de „păstrarea, cultivarea și tezurizarea folclorului literar și muzical, a tradițiilor și obiceiurilor populare ale românilor din Banatul iugoslav”²⁶ (ACTELE SIMPOZIONULUI, 2001, 186). În cadrul acesteia s-au înființat patru cercuri, respectiv: Cercul pentru istorie și artă, Cercul de etnografie, Cercul muzical și folclor coreografic și Cercul de folclor literar. Pe parcursul anilor, Societatea se face remarcată printr-o bogată și fructuoasă activitate pe toate palierele culturii, organizând în colaborare cu diverse instituții numeroase festivaluri, colocvii și simpozioane, manifestări folclorice, reuniuni științifice, expoziții, se tipăresc cărți și reviste, se fac anchete și cercetări pe teren etc. Amintim aici *Festivalul de Folclor și Muzică Românească al Copiilor din Voivodina*, Colocviul „110 ani de scris românesc la noi” (Satu Nou, 2 iunie 1996), Colocviu omagial „160 de ani de la nașterea publicistului Iosif Tempea” (Torac, 7 iulie 1996), „Lăutarii Banatului” (Iancaid (Iancov-Most), 8 septembrie 1996), Simpozionul Internațional „Banatul iugoslav – trecut istoric și cultural” (prima ediție a acestuia s-a organizat la Petrovasâla (Vladimirovaț), în 23 noiembrie 1996).

Necesitatea de apartenență s-a manifestat mereu în sânul comunității românilor din Voivodina. A apărut astfel ideea apariției unui cadru

²⁶ Florin Ursulescu, *Simpozioanele științifice ale Fundației – reuniuni de importanță capitală pentru valorificarea trecutului istoric și cultural al Banatului*, în *Acele Simpozionului „Banatul iugoslav – trecut istoric și cultural” (Novi Sad, 16 decembrie 2000)*, ediția menționată, p. 186.

instituționalizat, idee lansată de Costa Roșu în repetate rânduri, alături de alte personalități marcante ale culturii românești sud-dunărene: „s-a discutat despre crearea Centrului Culturii și Spiritualității Românești, cu sediul la Torac, care trebuia să cuprindă un muzeu de etnografie, de istorie și de artă, apoi un centru de studii, precum și o bibliotecă documentară, în care să se adune cărțile esențiale despre români, care să poată fi folosite atât de cercetători din România, cât și de cercetători din Serbia și, în general, de către toți cei interesați de civilizația, cultura românească, așa cum se exprimă ea în mediul respectiv”²⁷ (CRONICA BĂNĂȚEANĂ, 2013, 22). Această idee s-a fructificat, astfel că, în 10 martie 2008, s-a fondat Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina, la propunerea lui Daniel Petrovici, președintele Consiliului Național al Minorității Naționale Române din Republica Serbia, Consiliul Național și Guvernul Voivodinei. Până în prezent, Institutul a avut o bogată activitate culturală și documentare științifică, reprezentând un prețios edificiu de cultură a românilor din acest spațiu geografic și istoric. „Pe lângă activitatea de bază, orientată spre cercetări științifice pe tărâm istoric, demografic, cultural, filologic, istorico-literar, artistic etc. și activitatea de valorificare a rezultatelor acestor cercetări prin editarea publicațiilor periodice proprii și cărți, respectiv prin organizarea manifestărilor cu caracter științific, cultural și artistic, Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina a acordat sprijin numeroaselor organizații și asociații românești din Voivodina, cu orientare culturală și științifică”²⁸ (CRONICA BĂNĂȚEANĂ, 2013, 22).

În ceea ce privește viața literară, aceasta se intensifică mai ales după cele de-al Doilea Război Mondial, când dezvoltarea sa este legată de apariția publicațiilor „Libertatea literară”, în 1946, ca supliment al săptămânalului „Libertatea” din Vârșeț, și „Lumina”, în 1947. Literatura românilor de aici s-a format sub influența celei românești, deopotrivă cu cea autohtonă. Se poate spune că principalele etape evolutive ale scrisului în limbă română din Voivodina sunt următoarele: „1) faza de avânt și afirmare (1945-1955), cu o literatură puternic angajată politic și sociologic și cu aplicații (și implicații) – nu întotdeauna cu repercusiuni negative – ale criteriilor unui socialism vrut realism (artistic, natural); (...) 2) (între 1956-1965 aproximativ) este, cantitativ vorbind, o perioadă de stagnare a productivității în volum, în masă, dar și una de reculegere și alegere a startului spre noi avânturi (...); 3) (după 1966) este etapa de eliberare de scheme, de avânturi nebănuite, mai ales în

²⁷ Igor Ungur, *Institutul de Cultură fondat la Zrenianin în urmă cu cinci ani. Viața culturală a românilor din Voivodina. Prima lor instituție de știință și cultură*, în „Cronica bănățeană”, nr. 1, vara 2013, p. 22.

²⁸ Idem.

poezie, dar și în proză (...) aceasta marchează și irumperea unor generații noi, cu porniri năvalnice (și artistice, firește)²⁹ (FLORA, 1971, 16-17).

Literatura și presa scrisă evidențiază importanța ramificațiilor culturii în viața comunității etnice a românilor din Voivodina. S-au înființat diverse șezători și cercuri literare, amintind aici prima șezătoare de la Coștei, în 11 august 1946, sau cea de la Vârșeț, din 22 septembrie, același an, Cercul literar „Lumina”, cu prima întâlnire în 12 ianuarie 1947. De asemenea, pe parcursul anilor, au avut loc reuniuni și consfătuiri ale scriitorilor de naționalitate română cu scopul de a evidenția activitatea literară și de a propune noi direcții de acțiune. S-a constituit un Club al scriitorilor, ziaristilor și publiciștilor, în 13 mai 1951, iar membrii acestuia își propuneau să țină conferințe din domeniul culturii generale, literaturii, religiei și științei, în satele locuite de români. An de an se observă o creștere a numărului de scriitori în limba română, mișcarea literară din Banatul sârbesc devenind tot mai cunoscută în cercuri mai largi ale cititorilor din țară, dar și din România. Viața culturală și literară ia avânt, înființându-se tot mai multe asociații și manifestări, precum Cenaclul literar „Amintiri” (25 octombrie 1975), „Colonia literară” (10-15 septembrie 1976), Cenaclul literar „Tinere condeie” de la Liceul „Borislav Petrov-Braca” din Vârșeț (1 octombrie 1971), serate literare (la Vârșeț și Torac), Cenaclul literar „Tibiscus”, Cenaclul literar „R. Flora”, Societatea literar-artistică „Tibiscus” etc. O serie de scriitori s-au manifestat plenar în viața literară de aici. O listă completă a acestora se regăsește în paginile *Enciclopediei Banatului*, volumul I, *Literatura*³⁰ (EB, 2015), o lucrare de referință în bibliografia românească și universală.

Pe de altă parte, presa la români din Voivodina este foarte variată și bogată. Amintim aici câteva dintre publicații: „Opinca”, „Educatorul”, „Nădejdea”, „Plugarul român” (cu suplimentul umoristic „Baba satului”), „Convorbiri pedagogice”, „Steaua”, „Familia”, „Graiul Românesc”, săptămânalul „Libertatea”, cu suplimentele „Cuvântul tineretului”, „Libertatea literară”, „Tribuna tineretului” (din mai 1995 apărând cu titlul „Tinerețea”) și „Bucuria pionierilor” (transformată ulterior în „Bucuria copiilor”), revista lunară „Femeia nouă”, „Satul”, „Lumina”, „Democratul”, „Novo doba” (ziar bilingv), „Foaia poporului român”, „Graiul strămoșesc”,

²⁹ Radu Flora, *Un sfert de veac de expresie literară românească în P.S.A. Voivodina*, în volumul *Literatura română din Voivodina. Panorama unui sfert de veac (1946-1970)*, Panciova, Editura Libertatea, 1971, p. 16-17.

³⁰ *Enciclopedia Banatului*, volumul I, *Literatura*, Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Societatea Enciclopedică a Banatului, coord. general, cuvânt introductiv: Crișu Dascălu, coord. principal, prefață: Doina Bogdan-Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2015, 884 p.

„Oglinda” (bilingv), „Informatorul” (trilingv), „Cuvântul românesc”, „Foaia bobocilor”, „Foaia Sâmbaiului”, „Tibiscus”, „Unirea”, „Semnal artistic” (periodic al „Cuvântului românesc”), „Gazeta de Seleuș”, „Tradiția”, „Anuarul”, „Piramida” etc.

Casa de Presă și Editură „Libertatea” este unica editură românească și „avea încă de la început un caracter universal, fără o profilare concretă pe categorii și colecții de carte”³¹ (ROȘU, 2015, 97). Aceasta editează, începând cu anii 1980, o serie de *Opere alese* ale scriitorilor consacrați în acest spațiu cultural. În paralel cu activitatea publicistică și editorială, în spațiul cultural bănățean de la Sud de Dunăre, apar primele cărți în limba română. Alături de Editura „Libertatea” (înființată la Vârșeț, în 1945), au mai funcționat și alte edituri și tipografii: Editura Uniunii Culturale (1945-1949), Editura Uniunii Societăților Culturale din Voivodina – Secția pentru români (din 1950, transformată în Editura „Frăție și Unitate”), Editura „Lumina”, Editura Societății de Limba Română din Voivodina, Editura „Tibiscus” (Uzdin), Editura „Fundației” (Novi Sad), Editura Consiliului Național al Minorității Naționale Române (Novi Sad), Editura Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina (Zrenianin).

5. Concluzie

În final, putem spune faptul că această comunitate românilor din Voivodina se manifestă plenar pe toate palierele vieții spirituale și culturale și se afirmă „și datorită muncii depuse cu abnegație de către țărâtimea noastră harnică, de numeroșii intelectuali și entuziaști devotați propășirii și prosperității neamului din care fac parte”³² (POPI, 1998, 5).

³¹ Costa Roșu, *Românii din Voivodina, Republica Serbia. Povestea unei populații care persistă. Album monografic*, ediția menționată, p. 97.

³² Gligor Popi, *Prefață*, în volumul *Românii din Banatul sârbesc (1941-1996)*, vol. II, ediția menționată, p. 5.

Bibliografie:

- *** „Cronica bănațeană”, nr. 1, vara 2013;
- *** „Piramida. Revistă de cultură, investigație și atitudine”, anul II/III, nr. 6, toamnă/iarnă 2012-2013, număr omagial Costa Roșu;
- *** *Actele Simpozionului „Banatul iugoslav – trecut istoric și cultural” (Novi Sad, 16 decembrie 2000)*, Novi Sad, Editura Fundației, 2001;
- *** *Enciclopedia Banatului*, volumul I, *Literatura*, Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Societatea Enciclopedică a Banatului, coord. general, cuvânt introductiv: Crișu Dascălu, coord. principal, prefață: Doina Bogdan-Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2015;
- FLORA, Radu, *Literatura română din Voivodina. Panorama unui sfert de veac (1946-1970)*, Panciova, Editura Libertatea, 1971;
- NICOLESCU, Corina, *Muzeologie generală*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1979;
- POPI, Gligor, *Românii din Banatul sârbesc în secolele XVIII-XX. Pagini de istorie și cultură*, Panciova, Editura Libertatea, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993;
- POPI, Gligor, *Românii din Banatul iugoslav între cele două războaie (1918-1941)*, Timișoara, Editura de Vest, 1996;
- POPI, Gligor, *Românii din Banatul sârbesc (1941-1996)*, vol. II, Panciova, Editura Libertatea, 1998;
- ROȘU, Costa, *Patrimoniul cultural al românilor din Voivodina. Mărturii*, Alba Iulia, Editura Altip, 2012;
- ROȘU, Costa, *Românii din Voivodina Republica Serbia. Povestea unei populații care persistă. Album monografic*, fotografii de Todor Ursu și Diana Ocolișan, desene de Viorel Flora, prefață de Nicu Ciobanu, Zrenianin, Editura Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina, Alba Iulia, Editura Altip, 2015, Biblioteca ALCAP: albume, cataloage, programe.